

NOTATKI I MATERJAŁY ETNOLOGICZNE

Scytyjski kurhan w Kaczanówce

(*Kourgan scythe á Kaczanówka*)

W czasie moich badań nad kurhanami na terenie majątku we wsi K a c z a n ó w k a pow. Skalał w lesie „malinik“ oprócz trzech kurhanów ze szkieletami skurczonymi, pochodzącymi z końca młodszej epoki kamiennej¹⁾, zbadałem jeszcze czwarty kurhan, znajdujący się koło leśniczówki.

Wysokość kurhanu wynosiła 120 cm. ponad powierzchnię pola o średnicy około 22 m. Kurhan porosły był w części lasem a częściowo wzięty był pod uprawę. Po zdjęciu warstwy ornej, grubej około 20 cm., natrafiono w środkowej partji kurhanu na przestrzeni 5×4.5 m. na kamienie różnej wielkości. Poniżej warstwy ornej zalegał typowy czarnoziem, którego grubość poza obwodem kurhanu wynosiła 70 cm. Po usunięciu czarnoziemiu okazało się, że kamienie ułożone są w regularny stos prawie kwadratowy o wymiarach 5 m. ze wschodu na zachód, 4.5 m. z północy na południe a wysoki był na 1.5 m. Do budowy tego stosu kamiennego użyto kamienia pochodzenia miejscowego (wapień) różnej wielkości. Ściany zewnętrzne ułożone były z brył kamiennych dochodzących do wielkości $150 \times 100 \times 80$ cm., środek stosu wypełniono drobniejszemi kamieniami. W odległości 2.5 m. od ściany stosu w stronę zachodnią natrafiono również na ułożone kamienie na głębokości 80 cm. od powierzchni kurhanu o wymiarach 1 m. kw. Wysokość tych kamieni wynosiła 60 cm. Poniżej kamieni była jeszcze warstwa typowego czarno-

¹⁾ J. Bryk: Neolityczne kurhany ze szkieletami skurczonymi w Kaczanówce, w pow. skałackim, woj. tarnopolskie. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Dr. Wł. Demetrykiewicza, str. 135—150 i tabl. XIV, XV.

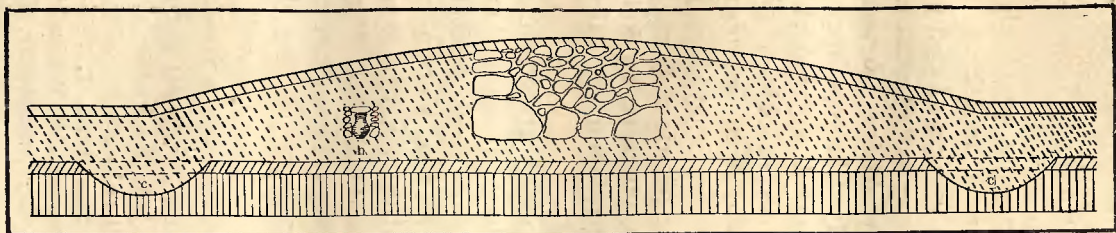
ziemu grubości 30 cm., zalegająca na warstwie czarnoziemiu zredukowanego, grubej około 20 cm. a poniżej był typowy loess.

Rozbierając mniejszy stos kamienny stwierdziliśmy, że była to obstawa popielnicy, ułożona z drobnych kamieni. Sama popielnica przykryta była płytą kamienną i ustawiona na warstwie typowego czarnoziemiu grubości około 30 cm., czyli na tym samym poziomie, na którym ułożono duży stos kamienny.

W czasie poszukiwań w dużym stosie kamiennym znalazły się ułamki czerpaka z charakterystycznym dla kultury scytyjskiej uchem oraz bronzowy grocik do strzały. Nadto wśród kamieni znalazły się resztki węgla drzewnego i drobne kawałeczki spalonych kości ludzkich. Znalezione resztki węgla drzewnych oraz ułamki spalonych kości ludzkich wśród kamieni dużego stosu pozwalają nam wnosić, że było to miejsce ciałopalenia. Po dokonanym obrządku ciałopalenia pozostałe resztki spalonych kości wraz z resztkami węgla drzewnych wsypano do popielnicy, którą ustawiono niedaleko stosu ciałopalnego, obstawiając ją kamieniami. Po skończonem ciałopaleniu i zebraniu resztek kostnych do popielnicy, usypano kopiec kurhanowy.

Popielnica (Ryc. 14, nr. 1) została wykonana w ręku z gliny zawierającej dość dużą domieszkę ziarn piasku, poczem wewnątrz jak i zewnątrz powleczoną została warstwą żółtej płynnej gliny. Kształt popielnicy jest podwójnie stożkowaty z wyraźnym załomem na największej wydętości brzuśca. Część górna jest lekko wklęsła, dolna lekko wypukła. Dno jest wyraźnie zaznaczone płytką. Krawędź silnie na zewnątrz wywinięta. Wysokość naczynia wynosi 40·5 cm., największa średnica brzuśca 39·5 cm. średnica dna 15·2 cm., średnica krawędzi 25 cm. Jako ornament przebiegają poziomo o 2·5 cm. poniżej krawędzi, trzy plastycznie nalepione żeberka. Na największej wydętości brzuśca nalepione są symetrycznie cztery guzki.

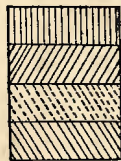
Drugie naczynie znalezione wśród kamieni w ułamkach po rekonstrukcji okazało się czerpakiem. Czerpak ten wykonano w ręku z gliny źle wymieszanej, zawierającej ziarna piasku i słabo wypalanej, wobec czego jest on kruchy i lamliwy, koloru brązowego. Forma czerpaka wyrównana, esowata, o słabo zaznaczonym załomie między częścią dolną a kołnierzem. Część dolna wypukła, dno płaskie, kołnierz wysoki cylindryczny o krawędziach lekko na zewnątrz rozwartych. Ucho grube taśmowe

Ryc. 13. Schematyczny profil kurhanu scytyjskiego w Kaczanówce.

Fig. 13. Le schème du Kourgan scythe à Kaczanówka.

Objaśnienia — *Explications*

1 m. poziomo — 1 m. horizontalement

1 m. pionowo — 1 m. verticalement

warstwa orna 20 cm. gruba

Couche arable de 20 cm. d'épaisseur

warstwa czarnoziemu 70 cm. gruba

Couche de terre noire de 70 cm. d'épaisseur

warstwa zredukowanego czarnoziemu 20 cm. gruba

Couche de terre noire humifère de 20 cm. d'épaisseur

loess — Loess

a) kamienie stosu ciałopalnego
pierres du bûcher de crémation

b) popielnica z resztkami ciałopalenia obłożona kamieniami
*urne funéraire avec les restes des cendres des morts
encadrée des pierres*

c) rów otaczający kurhan
Fossé entourant le kourgane

wysoko wystające ponad krawędź, sięgające aż do podstawy kłnierza. Ucho u góry zakończone charakterystycznym guzkiem.

Oprócz wyżej opisanych naczyń, wśród kamieni stosu ciałopalnego znalazł się brązowy grocik do strzały długi 35 m/m o okrągłej tulejce z otworem z boku, a ostrzu w przekroju poprzecznym trójgraniastem.

Znalezione zabytki znajdują analogję w wyrobach kultury scytyjskiej. Dla czerpaka ryc. 14, nr. 2. najbliższą analogją z ziem naszych jest czerpak znaleziony w Krągłej, pow. Husiatyn¹⁾. U obu czerpaków mamy ten sam kształt ucha a jedynie w wysokościach czerpaków znajdujemy różnice. Czerpak z Krągłej jest niski, szeroki a nasz wysmukły. Dla popielnicy ryc. 14, nr. 1 znajdujemy analogję w znaleziskach scytyjskich ze stepów nadczarnomorskich²⁾. Kształtem swym obie te popielnice są zupełnie identyczne. Różnią się one jedynie sposobem ornamentyki. Typowym, przewodnim wyrobem scytyjskim jest grocik do strzały, Ryc. 14, nr. 3. Grociki te prawie stale znajdujemy w zespołach wyrobów scytyjskich, na obszarze tej kultury na stepach nadczarnomorskich, ale też znajdujemy je daleko poza zwartym zasięgiem kultury scytyjskiej.

Resumując nasze rozważania możemy stwierdzić na podstawie znalezionych zabytków, że kurhan ten odnieść należy do kultury scytyjskiej. Również ciałopalny obrządek grzebalny oraz forma grobu kurhanowego wskazują, że z tą kulturą mamy tu do czynienia. W kulturze scytyjskiej obok obrządku grzebalnego szkieletowego spotykamy również i ciałopalenie. W tym wypadku zdołało się stwierdzić po raz pierwszy na ziemiach polskich w kurhanie scytyjskim stos kamienny służący do ciałopalenia.

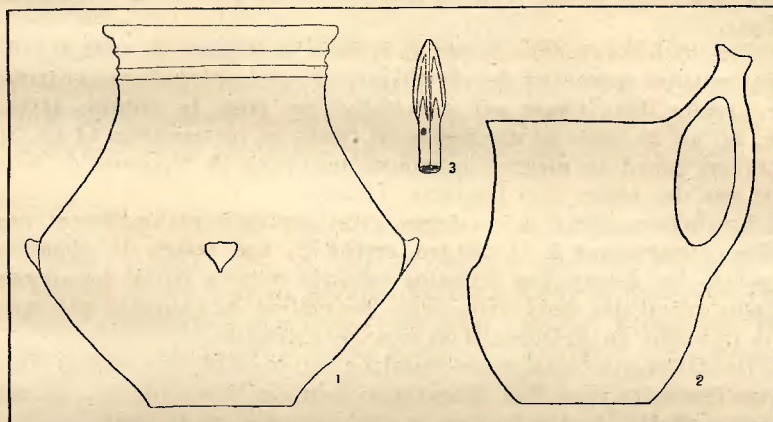
Jan Bryk.

1) Dr. M. Grochowski: Wykopaliska z Krągłej nad Zbruczem. Lwów 1904; Słowo Polskie, Lwów 1902, Nr. 525; Przewodnik po Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów 1907, str. 94; Wł. Hrebaniak: Ślidy skytskoji kultury w Hałyczyni, Zap. Nauk. T-wa im. Szewczenki, T. 117—118, str. 11—14; B. Janusz: Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej, Lwów 1918, str. 59—60; M. Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte, T. XII, str. 230 i nast.

2) M. Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte, T. XIII, str. 59, tabl. 39 A, ryc. d.

RÉSUMÉ

Au cours des fouilles des tumulus faites dans le bois de Malinik faisant partie de la propriété de Kaczanowka, (village de Kaczanowka, district de Skalał) j'ai étudié entre autres un tumulus (kourgan) scythe. Le tertre avait 1,20 m. de hauteur au-dessus de la surface du terrain environnant. Son diamètre était de 22 mètres. Après l'enlèvement de la couche de terre arable épaisse de 20 cm. et de celle de terre

Ryc. 14. Zabytki z kurhanu scytyjskiego w Kaczanówce.
Fig. 14. Pièces provenant du kourgan scythe à Kaczanówka.

Objaśnienia rysunków — *Explication des figures*

1. Popielnica dwustożkowa ozdobiona trzema poziomymi żeberkami poniżej krawędzi i czterema symetrycznie nalepionymi guzkami na największej wydatości brzusca. $\frac{1}{4}$ wielkości naturalnej.

Urne funéraire biconique ornée de trois cordons horizontaux en relief au-dessous du bord et de quatre petites bosses collées sur la partie la plus bombée du ventre.

2. Czerpak wysoki z charakterystycznym uchem wzniesionem ponad krawędź. $\frac{1}{2}$ wielkości naturalnej.

Cruche élancée à anse caractéristique qui s'élève au-dessus du bord.

3. Bronzowy grocik do strzały, wielkości naturalnej

Pointe de flèche en bronze de grandeur naturelle.

noire („czarnoziem“ podolien), dont l'épaisseur, en dehors du tumulus est de 70 cm. — on trouva deux amas de pierres. L'un d'eux, situé au milieu du tertre avait 5 mètres de longueur (direction est-ouest) sur 4,50 m. de largeur (direction nord-sud) et 1,50 m. d'épaisseur. Les bords extérieurs de cet amas de pierres étaient formés de blocs atteignant les dimensions de 150×100×80 cm.; le milieu en était rempli de pierres de moindre dimension. Le deuxième amas, de beaucoup plus petit, se trouvait placé à 2,50 m. du bord ouest du premier.

Ces deux amas de pierres reposaient sur une couche de terre noire de 30 cm. d'épaisseur. Immédiatement au-dessous se trouvait une couche de terre noire humifère (transformée par la végétation), de 20 cm d'épaisseur, sous laquelle venait une couche de loess typique.

En étudiant de près le plus petit amas de pierres, nous remarquâmes que c'était une sorte de niche faite de cailloux dans laquelle se trouvait une urne funéraire, Fig. 14, no. 1. L'urne elle-même était recouverte d'une pierre plate et placée sur une couche de terre noire typique.

Les recherches dans le premier amas de pierres (le plus grand), donnèrent des morceaux de céramique, qui permirent de reconstruire une cruche dont l'anse est caractéristique pour la culture scythe (Fig. 14, no. 2), ainsi qu'une pointe de flèche en bronze (Fig. 14 no. 3). En outre, parmi les pierres, on trouva des débris de charbons de bois, ainsi que des restes d'os humains calcinés.

Les pièces décrites ci-dessus sont entièrement analogues aux fouilles appartenant à la culture scythe¹⁾. Les restes de charbons ainsi que les débris d'os humains calcinés trouvés parmi les pierres du plus grand des deux amas nous permettent de conclure que nous nous trouvons en présence d'un lieu de crémation.

La cérémonie crématoire terminée, on mettait les cendres dans l'urne funéraire, que l'on plaçait non loin de l'amas de pierres sur lequel avait été élevé le bûcher, et on l'entourait de cailloux.

Une fois le corps brûlé, et les cendres recueillies dans l'urne, on recouvrait le tout d'un tertre (tumulus-kourgan).

Drobne notatki z Podhala.

1. Matka Boska na góralszczyźnie pod Tatrami.

Odczyt prof. Fischera (I.V 1931) przez radjo o wierzeniach i legendach ludowych w związku z kultem M. B. przypomniał mi notatki o dawnych góralskich nazwaniach świąt M. B.

Podane tu nazwy notowałem w latach 1911—1913 z ust starych górali w Kościeliskach, Zakopanem i na Olczy; jedną z nich także w Nowym Targu.

Na dzień 2 lutego przypada pod Tatrami M. B. „niedzwie-

¹⁾ Dr. M. Grochowski: Wykopaliska z Kragłej nad Zbruczem. Lwów 1904; Słowo Polskie, Lwów 1902, Nr. 525; Przewodnik po Muz. im. Dzieduszyckich, Lwów 1907, str. 94; Wł. Hrebieniak: Ślidy skytskojji kultury w Hałyczyni, Zap. Nauk. T-wa im. Szewczenki, T. 117—118, str. 11—14; B. Janusz: Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej, Lwów 1918, str. 59—60; M. Ebert: Reallexikon der Vorgeschichte, T. XII, str. 230 i nast.